

Проблема психофізичного розвитку дорослих сліпих та корекція їх стану засобами ігрової діяльності

Кемкіна В.І.

Запорізький національний технічний університет

Анотації:

Розглянуто проблему корекції рухової сфери дорослих сліпих засобами ігрової діяльності. Розглянуто педагогічні умови корекції рухової сфери дорослих з набутою сліпотою. В експерименті приймали участь дорослі сліпі віком 22-35 років. Встановлено, що корекційно-розвиваюче навчання рухових дій дорослих сліпих повинно бути по-годжено з рівнем їхнього розвитку і передбачений диференційований індивідуальний підхід. Рекомендовано орієнтуватись на рівень загального розвитку цих людей, виявлення їхніх потенційних та актуальних рухових можливостей. Доведено, що систематичне використання засобів рухової діяльності забезпечує повноцінне засвоєння життєво важливих рухів, розвиток рухових здібностей і здатність до орієнтування у просторі.

Кемкіна В.И. Педагогические условия коррекции двигательной сферы взрослых людей с приобретенной слепотой средствами игровой деятельности. Рассмотрена проблема коррекции двигательной сферы взрослых слепых средствами игровой деятельности. Рассмотрены педагогические условия коррекции двигательной сферы взрослых с приобретенной слепотой. В эксперименте принимали участие взрослые слепые возрастом 22-35 лет. Установлено, что коррекционно-развивающее обучение двигательным действиям взрослых слепых должно быть согласовано с уровнем их развития и предусмотрен дифференцированный индивидуальный подход. Рекомендуется ориентироваться на уровень общего развития этих людей, выявление их потенциальных и актуальных двигательных возможностей. Доказано, что систематическое применение средств двигательной деятельности обеспечивает полноценное усвоение жизненно важных движений, развитие двигательных способностей и способности к ориентированию в пространстве.

Kemkina V.I. Pedagogical terms of correction of motive sphere of persons of ripe years with the purchased blindness by facilities of playing activity. The problem of correction of motive sphere of adults blind facilities of playing activity is considered. The pedagogical terms of correction of motive sphere of adults with the purchased blindness are considered. In experiment took part blind adults at the age 22-35 years. It is set that correction-developing teaching the motive actions of blind adults must be concerted with the level of their development and the differentiated individual approach is foreseen. It is recommended to be oriented on the level of general development of these people, exposure of their potential and actual motive possibilities. It is well-proven that systematic application of facilities of motive activity is provided by the valuable mastering of vitally important motions, development of motive capabilities and capacity for an orientation in space.

Ключові слова:

корекція, компенсація, дорослі сліпі, корекційно-педагогічний процес, ігрова діяльність, рухова сфера, голбол, психофізичні можливості.

коррекция, компенсация, взрослые слепые, коррекционно-педагогический процесс, игровая деятельность, двигательная сфера, голбол, социальная адаптация, интеграция, психофизические возможности, речевое обеспечение.

correction, compensation, adult blinds, correctional-pedagogical process, game activity, motor sphere, goalball, social adaptation, integration, psycho-physical abilities, speech support.

Вступ

Важливим завданням України як європейської і демократичної держави є створення умов для повноцінної самореалізації й життєдіяльності своїх громадян. Люди з особливими потребами, в силу обмежених можливостей, потребують особливої уваги і підтримки з боку суспільства. Саме ставлення до найменш соціально захищених верств населення завжди було свідомим цивілізованим суспільства і держави. Зважаючи на це, Конституція та закони України, ратифіковані міжнародні нормативно-правові акти, що визначають права людини, спрямовані на створення правових, соціально-економічних та освітніх умов для інтеграції у суспільство дорослих і дітей з особливостями фізичного та розумового розвитку. Практична реалізація зазначених завдань визначена у концепції «Спеціальна освіта осіб з фізичними та психічними вадами в Україні на найближчі роки та на перспективу».

Доведено, що систематичне використання засобів рухової діяльності розширює рухові можливості тих, хто нею займається; забезпечує повноцінне засвоєння життєво важливих рухів, розвиток рухових здібностей і здатність до орієнтування у просторі. Поряд з цим рухова активність сприяє формуванню в осіб з особливими потребами цілого комплексу морально-вольових якостей, зокрема, дисциплінованості, організованості, ініціативності, рішучості, сміливості, наполегливості, витримки, стійкості, цілеспрямованості,

здорового суперництва (Н.Г. Байкіна, М.С.Бесарабов, І.М.Ляхова) тощо.

Корекції рухових порушень сприяє ігрова діяльність, яка є важливим напрямком корекційно-виховної роботи (М.І. Земцова, Л.І. Солнцева та ін.). Однак наукові розробки вчених зосереджені переважно на корекційно-педагогічній роботі з особами, які мають вади зору, дошкільного і шкільного віку. Особливості корекції порушень рухової сфери у дорослих з набутою сліпотою не були предметом спеціальних наукових досліджень, не визначено також роль у цьому процесі ігрової діяльності.

Тема дослідження входить до плану науково-дослідних робіт Запорізького національного університету «Соціальна реабілітація та інтеграція інвалідів у паралімпійський спорт» (№ державної реєстрації 0103U000724). Тема дослідження затверджена на засіданні науково-технічної ради Запорізького національного університету (протокол № 5 від 9 грудня 2003 року) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології при АПН України (протокол № 7 від 14.06.2005 р.).

Автором досліджувалась корекція рухової сфери дорослих з набутою сліпотою засобами ігрової діяльності.

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Мета роботи: визначити та обґрунтувати педагогічні умови корекції рухової сфери дорослих осіб з набутою сліпотою засобами ігрової діяльності та перевірити їх ефективність.

Завдання роботи:

1. Схарактеризувати організаційно-педагогічні та дидактичні особливості корекційної роботи з розвитку рухової сфери дорослих з набутою сліпотою.
2. Виявити функціональні особливості стану організму дорослих сліпих і рівень розвитку їх рухових якостей та ігрових дій.

Матеріал і методи: З метою визначення вихідних положень дослідження, його науково-термінологічного апарату, обґрунтування педагогічних умов корекції рухової сфери дорослих з набутою сліпотою використовувався метод аналізу й узагальнення літературних джерел, навчально-методичних і нормативних матеріалів. З метою вивчення практики корекційної роботи з дорослими сліпими та її ефективності було використано методи спостереження та тестування. Визначення ефективності розроблених педагогічних умов корекції рухової сфери дорослих з набутою сліпотою засобами ігрової діяльності забезпечувалось методом педагогічного експерименту. Кількісний і якісний аналіз отриманих емпіричних даних було проведено методами математичної статистики.

Результати дослідження:

Проблема ставлення до людей з особливими потребами в суспільстві має значення для цілого комплексу соціальних рішень. Забезпечення для інвалідів зору повноцінної інтеграції в сучасне суспільство є важливою умовою гуманізації суспільства, його розвитку і функціонування на демократичних засадах. Інтеграція в суспільство для осліплених в дорослому віці зумовлена реорганізацією їх всієї життєдіяльності.

Прагнення незрячих до розширення своєї участі в житті суспільства та їх успішна інтеграція через подолання наслідків порушень знаходяться в прямій залежності від активної життєвої позиції самих інвалідів та від об'єктивних умов, що створені у суспільстві для їх самовизначення і самореалізації. Багатьма дослідженнями доведено, що зоровому аналізатору належить велика роль у різних формах діяльності людини. 75-90% сприйняття зовнішнього світу здійснюється за допомогою зору. Кваліфікована та своєчасна допомога незрячим дозволить попередити подальші порушення у фізичному розвитку та відкрити більше можливостей для їх повноцінного росту та розвитку (Л.С.Виготський).

У дослідженнях різних напрямів показано, що первинний дефект – сліпота, викликає особливості у психофізичному розвитку особистості та особливо страждає розвиток рухового аналізатора, утруднюється пошуково-орієнтувальна діяльність, що погіршує орієнтацію при ходьбі, заняттях працею, фізкультурою. Значні ускладнення виникають у сліпих при оцінці просторових ознак: положення, руху, напрямку, відстані, розміру, форми об'єктів. Відмічаються також недоліки в розвитку рухових функцій: швидкості, сили, витривалості, координації, рівноваги, порушується темп і ритм рухів, точність і відповідність рухових актів.

Соціальна реабілітація дорослих сліпих являє собою діяльність громадських інститутів, спрямовану на задоволення їх специфічних потреб та інтересів,

оптимізацію їх способу життя і подолання суперечностей та суттєвих відмінностей у становищі сліпих і зрячих у всіх основних сферах суспільних відносин. Соціально-економічні інтереси дорослих сліпих у сфері соціального захисту визначаються необхідністю компенсації вказаного дефекту і створенням умов для повноцінного якісного життя.

Необхідність створення оптимальних умов для життєдіяльності інвалідів, які потребують відновлення втраченого контакту з довкіллям, корекції та наступної психолого-педагогічної реабілітації, трудової адаптації в соціум, належить до першочергових державних завдань. У цьому плані значне місце відводиться дорослим сліпим. Проблема інтеграції дорослих сліпих у сучасне суспільство залежить від їх адаптаційних і потенційних можливостей, їх залучення до колективу, праці. При втраті зору людина розвивається в особливих умовах. Створюється своєрідна, складна соціальна ситуація розвитку, зумовлена дивергенцією – розходженням двох його планів: фізичного та соціального. Ефективність компенсаторних пристосувань, які повинні виникнути і розвиватися на біосоціальній основі, знаходиться в прямій залежності від біологічно закладених здібностей людини та відповідності їм соціальних умов, впливів.

За даними Т.А. Аліфанової, зорова патологія природженого перинатального характеру складає 70% випадків від загальної кількості захворювань очей; з них 8% припадає на зорову патологію, що є наслідком грубого ураження центральної нервової системи і 4% – на зорову патологію, яка є наслідком безпосередньої травматизації органу зору. Важливо, що зорове порушення уродженого походження часто поєднується з нервово-психічними розладами: парези кінцівок, зниження слуху, порушення мови, розумова відсталість, різні порушення центральної нервової системи. 30% від загальної кількості сліпих людей мають органічну недостатність центральної нервової системи.

Одним із найскладніших завдань корекційної педагогіки є розробка шляхів інтеграції дорослих сліпих в сучасне суспільство. Розв'язання цієї проблеми має сприяти формуванню у них міжособистісних комунікацій, і в першу чергу удосконаленню шляхів просторових ознак та орієнтувальних умінь методичних прийомів корекційної роботи.

Пріоритет розв'язання цієї проблеми визначається тим, що зорове сприймання – важливий вид перцепції, який забезпечує найпродуктивніше навчання і широкі можливості залучення людини до суспільно корисної праці. Проте, стан рухової сфери дорослих сліпих не відповідає вимогам, їх життєдіяльності. У зв'язку з цим проведено низку досліджень з проблеми розвитку зорового сприйняття у дорослих сліпих, зумовлених необхідністю їх підготовки до праці і життя в сучасному суспільстві. Навчання баченню раціонального включення залишкового зору в процес ігрової підготовки є найбільш значимою проблемою (Д.М.Маллаєв, Л.Б.Самбікін).

Необхідно відмітити, що вік ранньої дорослості (за Грейсом Крайгом від 20 до 40 років) характеризується

соціоекономічним статусом, приналежністю міського чи сільського середовища, етнічна належність. Історичні періоди, війни, економічна депресія та інші життєві чинники сильно впливають на рішення, очікування і поведінку дорослої людини.

Слід зазначити, що зміни у мисленні, поведінці та особистості дорослої людини лише незначною мірою обумовлені хронологічним віком чи специфічними змінами в організмі. В основному вони визначаються особистим досвідом, соціальними й культурними подіями і чинниками, що супроводжують її життя, соціальні орієнтири і культурні запити молодої людини, яка втратила зір, досягнувши дорослості, можуть підтримувати, розширювати або підривати форми поведінки, що склалися в юнацькі роки, вимагаючи розвитку нових. Молоді люди опиняються перед необхідністю вибору і вирішення багатьох проблем. Здатність реагувати на зміни та успішно пристосовуватися до нових умов якраз і слугує критерієм зрілості. Позитивне вирішення протиріч і труднощів складає основу дорослої діяльності.

У дорослому віці немає таких фізичних маркерів, як пубертат, або таких як стадія конкретних операцій. Розвиток дорослих людей розмічений визначеними культурою, соціальними орієнтирами, а також ролями і відношеннями, які входять до складу циклів сімейного життя і кар'єри. Соціальний та емоційний розвиток змішується з поступовими фізичними змінами, які відбуваються в ці роки, і зі зростаючим обсягом знань, навичок та досвіду особистості. І на все це можуть впливати раптові, травмуючі події, які трапились як в особистому житті, так і в житті суспільства та людства в цілому.

Поєднання чинників біологічного, соціального і психологічного віку призводять до зрілості людини. Хоча біологічні і соціальні чинники – це необхідні умови її досягнення (наприклад, певний вік і соціальний статус), в ролі визначаючих інгредієнтів зрілості виступають і деякі психологічні властивості. До них відносяться: матеріальна і соціальна незалежність та автономія, здібність самостійно приймати рішення і якоюсь мірою твердість характеру, розсудливість, надійність, чесність і вміння співчувати. Різні дослідники включають різноманітні властивості в цю суміш, що називається дорослістю, а різні культури вимагають від зрілої людини виконання різноманітних обов'язків. При ушкодженнях зору організм людини знаходиться в несприятливих умовах не тільки через порушення його функцій, викликане патологічним процесом, але і внаслідок вимушеної гіпокінезії, що погіршує його стан та сприяє прогресуванню захворювання. Отже, хвороба призводить до обмеження рухової активності людей, а це, у свою чергу, підсилює хворобу (Б.В.Сермеєв). Важливість соціального статусу сліпих у процесі становлення особистості відмічав І.С.Моргуліс. Він вказував на те, що осліплі відчувають ускладнення не так у сфері практичної діяльності, як в організації і використанні вільного часу, і в адекватному визначенні свого місця у новому позазаводничому колективі. Успішність адаптації зале-

жить від активності індивіда. Спрямованість установки особистості на соціальну адаптацію залежить від таких чинників, як стан зору, час його втрати, стать, вік, освіта.

В інтеграції дорослих сліпих особливе місце відводиться адаптації до навколишнього середовища, якій великою мірою сприяє ігрова діяльність (Л.С.Виготський, Т.А.Власова, М.І.Земцова, Д.М.Маллаєв, Д.О.Силантьєв).

Включення навчального завдання в ігрову ситуацію вимагає й особливої атмосфери уроку, певного тону тренера-викладача, а також настрою тих, що займаються. Проте найголовніше – обмежений зв'язок гри із завданнями навчання. Гра повинна допомогти зробити серйозну, напружену працю захоплюючою та цікавою. Соціальна і психолого-педагогічна значимість міжособистісних відношень в ігровій діяльності сліпих обумовили пильну увагу фахівців до наукової розробки даної проблеми (А.А.Габрієлян). При корекції плоскостопості у сліпих і слабозорих школярів засобами фізичної культури А.А.Габрієлян установив, що відхилення в ходьбі можуть негативно впливати на нижні кінцівки, особливо на розвиток гомілковостопного суглоба. Це призводить до швидкої втомлюваності сліпих під час ходьби. Автором були розроблені спеціальні вправи та ігри для профілактики і корекції плоскостопості у сліпих.

За даними досліджень Н.Г.Байкіної, Д.О.Силантьєва, Я.В.Крет, В.А.Кручиніна, Б.В.Сермеєва, розвиток сліпих супроводжується порушеннями моторних функцій, відставанням і дефіцитом рухової сфери від своїх здорових однолітків. За багатьма рівнями вони відстають на 1-3 роки і більше. Втрата зору супроводжується супутніми захворюваннями і вторинними відхиленнями: порушенням постави, викривленням хребта, плоскостопістю, слабкістю дихальної мускулатури, порушеннями просторових образів, самоконтролю, саморегуляції, координації рухів, хворобами органів дихання, серцево-судинної системи, обміну речовин, неврозами, захворюваннями органів слуху, мінімальною мозковою дисфункцією, швидкою стомлюваністю.

Такими чином, формування нового функціонального стану характеризується наявністю тісного взаємозв'язку регуляторних та виконавчих органів, які забезпечують компенсацію порушених функцій та основаних на пристосуванні до дефекту сенсорних систем.

Систематичні заняття ігровою діяльністю призводять до розширення міжцентрових зв'язків на всіх моторних рівнях мозку. Довільні рухи припускають взаємодію цілої низки аналізаторів, проте сполучною ланкою у міжаналізаторних відношеннях є руховий аналізатор. Успішність і швидкість оволодіння особами, що втратили зір досить пізно за віком, новими рухами і діями залежить від ступеня збереженості у пам'яті зорових образів, уявлень. Проте в інвалідів з великим "стажем" патології процес соціальної адаптації протікає більш природно, ніж в осіб, що стали інвалідами в пізні терміни онтогенезу. Це обумовлено

тим, що набуті порушення у стані здоров'я є для людини стресогенним чинником і призводять до розвитку негативних емоціональних станів особистості.

Висновки:

Корекційно-розвиваюче навчання рухових дій дорослих сліпих повинно бути погоджено з рівнем їхнього розвитку і передбачений диференційований індивідуальний підхід. Розробка корекційно-педагогічних основ фізичного виховання дорослих сліпих вимагає, з одного боку, орієнтації на принципове положення спеціальної педагогіки і психології, теорії і методики адаптивного фізичного виховання, з іншого, аналізу загального розвитку цих людей, вивчення рівня поста-

новки корекційної роботи з попередження, ослаблення чи подолання рухових недоліків; виявлення їхніх потенційних та актуальних рухових можливостей.

Результати роботи можуть служити підставою для розробки психолого-педагогічних рекомендацій та стандартів спеціальної освіти, для вдосконалення нині діючих програм спеціальної освіти та навчання, а також придбання спеціальностей особами з втраченою зору, дозволять доповнити і розширити зміст корекційної педагогіки з проблеми корекції рухової сфери дорослих сліпих, допоможуть в успішному здійсненню трудової діяльності та їх інтеграції в сучасне суспільство.

Література:

1. Байкіна Н.Г. Методика начальной спортивной тренировки по плаванию со слабовидящими детьми младшего школьного возраста / Н.Г. Байкіна, Д.О. Силантьев. – Запорожье : ЗГУ, 2001. – 96 с.
2. Вавіна Л.С. Науково-теоретичні засади удосконалення змісту початкової освіти сліпих і слабозорих учнів / Л.С. Вавіна // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук. метод. зб. Вип. 5. – К. : Науковий світ, 2004. – С. 8-11.
3. Солнцева Л.И. Мотивация педагогической деятельности учителей и особенности мотивов учебной деятельности старшеклассников школы для слепых и слабовидящих / Л.И. Солнцева ; Ин-т коррекционной педагогики РАО. – М., 1999. – 38 с.
4. Силантьев Д.О. Коррекция физического развития слабовидящих детей средствами плавания : дис. канд. пед. наук / Д.О. Силантьев. – К., 2000. – 272 с.
5. Шеремет Б.Г., Евтухова Т.А. Интеграция школьников с глубокими нарушениями зрения в социальные отношения на основе рухливых игр професійно-побутового змісту // Интеграция аномальной дитини в сучасній системі соціальних відносин. – Київ, 1997. – С.13-22.

Информация об авторе:

Кемкина Виктория Игоревна
miv16april@gmail.com

Запорожский национальный технический университет
ул. Жуковского, 64, г. Запорожье, 69000. Украина.
Поступила в редакцию 23.11.2011г.

References:

1. Bajkina N.G., Silant'ev D.O. *Metodika nachal'noj sportivnoj trenirovki po plavaniiu so slabovidiashchimi det'mi mladshogo shkol'nogo vozrasta* [Method of the initial sporting training on swimming with the cecutient children of midchildhood], Zaporozhia, ZSU Publ., 2001, 96 p.
2. Vavina L.S. *Didaktichni ta social'no-psikhologichni aspekti korekci-jnoyi roboti u special'nij shkoli* [Didactics and socially psychological aspects of correctional work at special school], 2004, vol.5, pp. 8-11.
3. Solnceva L.I. *Motivaciia pedagogicheskoi deiatel'nosti uchitelej i osobennosti motivov uchebnoi deiatel'nosti starsheklassnikov shkoly dlia slepykh i slabovidiashchikh* [Motivation of pedagogical activity of teachers and feature of reasons of educational activity of senior pupils of school for the blind and cecutient], Moscow, IKP Publ., 1999, 38 p.
4. Silant'ev D.O. *Korrekcija fizicheskogo razvitiia slabovidiashchikh detej sredstvami plavaniia* [Correction of physical development of cecutient children by facilities of swimming], Cand. Diss., Kiev, 2000, 272 p.
5. Sheremet B.G., Evtukhova T.A. *Integraciia shkolariv z glibokimi porushenniami zoru v social'ni vidnosini na osnovi rukhlivikh igor profesijno-pobutovogo zmistu* [Integration of schoolboys with deep paropsiss in social relations on the basis of mobile games professionally domestic to maintenance], Kiev, 1997, pp.13-22.

Information about the author:

Kemkina Viktoriia Igorevna
miv16april@gmail.com

Zaporozhia National Technical University
Zhukovskogo str. 64, Zaporozhia, 69000. Ukraine.
Came to edition 23.11.2011.